

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Husby i Angeln
Lemm, Thorsten

Fornvännen 2010(105):1, s. [61]-63 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2010_061

Ingår i: samla.raa.se

Korta meddelanden

Husby i Angeln

Byn Husby i Schleswig-Holstein ligger omkring 9 km öster om Flensburg och omkring 7 km söder om Östersjökusten i den nordvästliga delen av landskapet Angeln (fig. 1). Första skriftliga belägget är från år 1319 då platsen omtalas som *in Husebuy* (Laur 2001, s. 355). Husby är den sydligaste av 133 husabyar fördelade över Danmark, Sverige, Norge och Orkneyöarna.

Troligen genom kungliga konfiskationer knöts vissa rika lokaliteter med en särskild ställning i sina områden – antagligen säten för småkungar eller storhövdingar – mellan 1000- och 1200-talen till kungamakten som institution (Brink 2000, s. 283; Westerdahl & Stylegar 2004, s. 101, 105) och benämndes Husaby, Huseby, Husby, Hoseby o.d. Husabynamnen är därför »sekundära» i landskapet (Brink 2000, s. 286).

Betydelsen hos Husby i Angeln

Förutom Angelns största koncentration av gravhögar från bronsåldern finns det ett stort gravfält vid Husby som var i bruk från slutet av förromerska järnåldern till och med folkvandringstiden (Gebühr 2000, s. 279). Ett sådant geografiskt sammanhang mellan en husaby och ett äldre gravfält kan ofta observeras och pekar kanske på bebyggelsekontinuitet. Husaby på Kinnekulle i Västergötland, till exempel, har på grund av äldre gravfält tolkats som »en tidigmedeltida centralort med rötter i romersk järnålder och folkvandringstid» (Berglund 2000, s. 103, 113).

I slutet av 900-talet kom en silverskatt av exceptionellt värde i jorden ungefär 1 km norr om Husby. Denna skatt, bestående av 314 mynt som präglats i Hedeby mellan 940 och 980 e.Kr. (Wiechmann 1996, s. 269), vittnar om Husbys betydelse omkring år 1000 och kan tyda på att det fanns ett maktcentrum på orten. Även platsens geografiska läge vid en knutpunkt mellan två gamla fjärrvägar stödjer en sådan tolkning,

och kan jämföras med läget för Huseby i Skaun, Sør-Trøndelag (Westerdahl & Stylegar 2004, s. 112). En sådan belägenhet vid viktiga kommunikationspunkter är vanlig bland husabyarna (Ekman 2000, s. 12; Pettersson 2000, s. 59).

Makt och kult

Stefan Brink (1996) har visat att ett samspel mellan världslig makt och kult kan avläsas i ortnamnen. Som framhållits av Christer Westerdahl och Frans-Arne Stylegar (2004, s. 101) förtjänar de flesta av husabyarna en undersökning av sin namnmiljö, med dess rituella landskap och maktlandskap. Även vid Husby i Angeln märks i ortnamnen hänvisningar till världslig makt och kult, som i det följande ska diskuteras.

Husby var centrum för Angelns största härad, Husby-Harde (Laur 2001, s. 355). Häradsting hölls i Husby vid kyrkan (Klauder 1932, s. 26). Platsnamn som »Galgehøj», »Galgemose» och »Galgemark» visar att man skipade rätt här. Husby-tinget omnämns första gången år 1400 (*aa Husby thing*; Laur 2001, s. 355) men grundade sig sannolikt på en gammal tradition.

Omkring 1 km nordväst om Husby finns en torrlagd sjö som hetat Ty. *Wonsdamm* respektive Da. *Vonskaer* (Hald 1948, s. 29, 30, 184). Bestämningsordet är av allt att döma gudanamnet Oden som genomgått en utveckling från **Odens-* till **Vojens-* och *Vons-* i det sydryska språket. Namnet kan alltså syfta på en helig sjö. Orttnamn på Oden är sällsynta i Sydsandinavien och bör där markera platser med något slags särställning, medan det finns ganska många av dem i andra delar av Skandinavien, t.ex. Mälardalen (Vikstrand 2003, s. 116). Intill denna Odenssjö märks också namnet *Affelholz*, vars uttal dokumenterar en övergång av *o* till *a* och *r* till *l* i obetonad ställning (Hald 1948, s. 181). Detta **Offerskov/Affelskov* kanske innehåller en indirekt hänvisning till en äldre

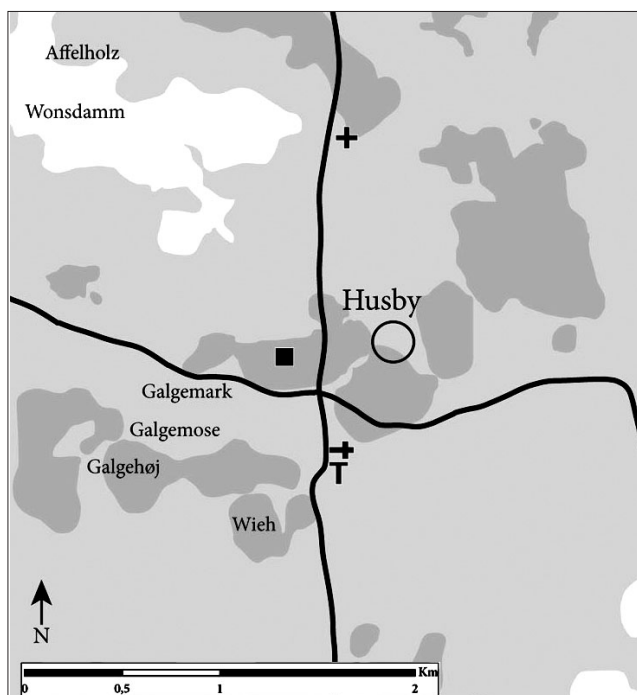

Fig. 1. Husby i Angeln med platsnamn, bycentrum från 1800-talet (○), gravfält från förromerska järnåldern t.o.m. folkvandringstiden (■), silverskatt (+), kyrka (✝) och medeltida tingsplats (T).

kultplats. Några få hundra meter sydväst om Husby finns en höjd vid namn *Wieh* (Hald 1948, s. 192). Namnet motsvarar det skandinaviska viet, vars betydelse är »helig plats» eller »helgedom» (Vikstrand 2001, s. 298). I första hand avsåg *vi* ett heligt område, snarare än en byggnad, men »Eddadikternas upprepade bruk av *vé* för gudarnas boningar är påfallande, och kan uppfattas som att ordet där syftar på byggnader» (Vikstrand 2001, s. 325). Enligt runristningen vid Oklunda i Östra Husby sn i Östergötland och Gutalagen var också en asylrätt kopplad till viet, och den måste betraktas som ett uttryck för platsens helighet (Vikstrand 2001, s. 324).

Att döma av de sakrala ortnamnen fanns det alltså en Odenssjö och ett vi nära Husby. Båda av dessa förmodade helgedomar kan ses i förbindelse med en förmodligen elitär by eller gård vars namn ännu inte var Husby. Under omvändelsen till kristendomen, och antagligen efter byns upphöjelse till husaby-status, byggdes där en stavkyrka, som avlöstes av en romansk stenkyrka omkring 1200. Träkyrkan har ännu inga arkeologiska belägg, men den är känd genom bildlig

framställning på Husbys gamla sigill (Hinz 1981). Denna träbyggnad tycks så att säga ha ersatt de båda hedniska helgedomarna som kultisk komponent i det rituella landskapet. Något liknande förmodar Per Vikstrand (2001, s. 122 f) har hänt till exempel i Sättersta sn i Södermanland, där kyrkan står ca 300 m öster om en höjd som kallas Onsberga (*i odhinsbergh*).

Tolkning och sammanfattning

Särskilt ortnamnen, men också silverskatten och kännedomen om en tidig träkyrka, tecknar bilden av en i politiskt och kultiskt hänseende betydande plats, både före och efter upphöjelsen av byn till husaby-status. Enligt Westerdahl och Stylegar (2004, s. 101, 116) kan de första husabyarna ha etablerats på danskt område som ett led i den danska rikssamlingsprocessen. Därför är särskilt nedgrävandet av silverskatten i slutet av 900-talet mycket intressant. Den kom i jorden på de danska trelleborgarnas tid. Kanske kan man här se ett sammanhang mellan rikssamlingen, trelleborgarna och Husbys roll i Angeln under Harald Blåtands tid, sista fjärdedelen av 900-talet. Fram-

tida undersökningar kommer att fördjupa bilden av och närmare belysa betydelsen hos Husby i Angeln.

Tack till Michael Müller-Wille för hjälpsamma påpekanden.

Referenser

- Berglund, A., 2000. Långt före Olof Skötkonung. Olausson, M. (red.). *En bok om Husbyar*. Uppsala.
- Brink, S., 1996. Political and Social Structures in Early Scandinavia. *Tor. Journal of Archaeology* 28. Uppsala.
- 2000. Nordens husabyar – unga eller gamla?. Fuglestad, I. et al. (red.). *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*. Stavanger.
- Ekman, T., 2000. Item Husaby in Niericia. Olausson, M. (red.). *En bok om Husbyar*. Uppsala.
- Gebühr, M., 2000. Husby. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Band 15*. Berlin/New York.
- Hald, K., 1948. *Sydslævs Stednavne Bind 7 – Nordangel og Flensborg*. Köpenhamn.
- Hinz, H., 1981. Stabkirchen im Landesteil Schleswig. *Offa* 38. Neumünster.
- Klauder, P., 1932. Die Husbyharde in ältester Zeit. *Jahrbuch des Angler Heimatvereins* 3. Kappeln.
- Laur, W., 2001. *Historisches Ortsnamenlexikon von Schleswig-Holstein*. Neumünster.
- Pettersson, J., 2000. Husabyarna – en kritisk forskningsöversikt. Olausson, M. (red.). *En bok om Husbyar*. Uppsala.
- Vikstrand, P., 2001. *Gudarnas platser – förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 17. Uppsala.
- 2003. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen. *Kungl. Humanistiska vetenskaps-samfundets i Uppsala årsbok 2003*. Uppsala.
- Westerdahl, C., & Stylegar, F.-A., 2004. Husebyene i Norden. *Viking* 67. Oslo.
- Wiechmann, R., 1996. *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein*. Neumünster.

Thorsten Lemm

Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie
Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen

Schloß Gottorf
DE-24837 Schleswig
Tyskland
thorsten.lemm@schloss-gottorf.de

En ny sepulkralstein fra Skjævesland i Øyslebø, Vest-Agder, Norge

Av og til gjør man arkeologiske oppdagelser på de merkeligste steder. Høsten 2009 besøkte jeg en bekjent i Mandal, og han ville vise meg en bøtte med gjenstander som lå i kjelleren. Alt sammen var plukket opp fra en åker gjennom mange år. Blant brynestumper, en del boplassflint, et ødelagt spinnehjul eller to, en støpeform av kleber til en sølje e.l. (muligens fra senmiddelalderen) og et par bakstehellefragmenter (Sv. *stenhäll för bakning av flatbröd*) lå et lite stykke grønn bergart som fenget min interesse (fig. 1). Jeg visste at jeg hadde sett noe som lignet tidligere, og det demret for meg at vi stod overfor et funn utenom det vanlige. Og, ganske riktig: det vesle steinstykket er en del av en slipt plate av grønn porfyr, av den typen som vanligvis tolkes som sepulkralsteiner

eller reisealtere (*altare portatile*) fra tidlig middelalder. Stykket fra bøtten gjør at vi nå kjenner en liten håndfull av disse gjenstandene fra arkeologiske kontekster i Norge.

Heldigvis kjenner vi funnstedet, sånn omtrentlig. Funnene i bøtten ble plukket opp over mange år av lokalhistorikeren Haakon Skjævesland (1892–1967). Gjenstandene er funnet på gården hans på Skjævesland i Øyslebø i nåværende Marnardal kommune i Vest-Agder.

De øvrige gjenstandene utgjør en fin samling med funn, men ikke vesentlig annerledes enn det man kunne ha plukket opp over like mange år på de fleste gårder med tunkontinuitet tilbake til forhistorisk tid.